

NOTÍCIA DE CARROCCIO DA COSTA (CARRÒS): PIRATA, CAVALLER, ALMIRALL, SENYOR DE REBOLLET I FUNDADOR D'OLIVA

ABEL SOLER MOLINA
Historiador

La intenció d'aquest article és la de donar a conèixer o divulgar la identitat i l'origen de Carròs, un personatge de primer ordre per a la història d'Oliva, per tal com fou el fundador de la vila cristiana i de "l'honor" o senyoria feudal del castell de Rebollet, que en el segle xv esdevindria el comtat d'Oliva, de la mà dels descendents indirectes de Carròs, els nobles Centelles-Riusech. Els fets i documents del "novell cavaller" han sigut objecte d'estudis monogràfics per part d'historiadors, ja des del segle XIX, amb Roc Chabàs. Tanmateix, els orígens genovesos i corsaris de "l'almirall" que ajudà Jaume I a conquerir Mallorca eren desconeguts fins que foren anotats per l'historiador valencià Arcadi Garcia Sanz, en la seua monumental *Història de la marina catalana*.

1. EL PARADÍS ANDALUSÍ, ASSALTAT PELS FEUDALS

Durant els segles x al XIII, en les terres meridionals de la plana agrícola de Gandia i Oliva anaren desenvolupant-se sistemes de reg¹ gestionats per comunitats agrícoles, d'antics aborígens conversos a l'Islam i de clans tribals berbers immigrants des del Magrib. Oliva, com han documentat els arabistes a partir de geografies àrabs, fou una fundació de berbers de la tribu *Awrība*.² El poblament islàmic de la Safor era el producte de la traça de llargues séquies majors, com la de Gandia, la d'Oliva o la de Rebollet (antic *Reboleyn* < *Rub'a-l-'Ayn*, 'el braçal major de la Font'), que acostaven l'aigua al peu d'alqueries com les de Potries, la Font, Rafelcofer, Oliva, Mediona (despoblat d'Oliva), etc. En les alqueries d'Al-Andalus, igual que s'observa en terres del

1. La "revolució agrícola de l'Islam" ja era en marxa a la marjal d'Oliva almenys des del segle x, segons A. BAZZANA, S. CLIMENT i Y. MONTMESSIN, *El yacimiento medieval de "Les Jovades" en Oliva (Valencia)*, Oliva, 1987.

2. Vegeu també C. BARCELÓ TORRES, *Toponímia àrabica del País Valencià: alqueries i castells*, Xàtiva, 1982, p. 186; J. COROMINES, *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Curial-La Caixa, Barcelona, 1995, t. 6, pp. 29-30, s. v. Oliva; V. C. NAVARRO OLTRA, "Sobre el topònim *Awri-ba* del districte de Denia islàmica", dins *Anaquel de Estudios Árabes*, 9, Madrid, 1998, pp. 85-96 [reeditat com "Sobre el topònim *awri.ba* del districte de Dénia islàmica", dins *Cabdells*, 6, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2009, pp. 115-132].

Marroc profund, residien comunitats d'agricultors i ramaders en cases compartides per matrimonis d'un mateix clan patriarcal. I aquestes comunitats de dalt la séquia disposaven, cases avall, d'un espai d'hortes on dedicar-se a l'agricultura intensiva. Les hortes d'Oliva i les altres alqueries estaven separades per extensos erms, marjals i secans, però la traça de nous braçals en els segles XIII al XIX, acompanyada d'una major disponibilitat de mà d'obra, faria de la comarca un tapís d'horta. La xarxa de séquies és, doncs, una herència de la cultura andalusina, però potenciada després per la societat feudal i, sobretot, per l'agricultura comercial capitalista.

Aquell sistema de vida vigent ací en el segle XIII —d'alqueries clàniques, hortes i mesquites—, propi de gents de parla àrab i religió musulmana, i característic de la Mediterrània meridional, es veia amenaçat en els segles XI al XIII per la potent expansió (normands, croades, conquestes ibèriques...) de la societat europea feudal. La piràmide de poder dels feudals partia d'un príncep o monarca —com Jaume I, en el nostre cas— que comandava un exèrcit experimentat de cavallers vassalls i milícies vilatanes (en plena fase d'expansió demogràfica de les terres del nord). Els prometia terres i botins a costa d'un Islam dividit, políticament decadent i desorganitzat des del punt de vista militar. Les comunitats rurals, com és el cas de la d'Oliva i alqueries pròximes, tractaren d'organitzar la resistència a aquesta expansió edificant fortaleses com el castell de Rebollet. Però la força expansiva dels cavallers era ja inaturable.³

2. L'ARRIBADA DELS FEUDALS I L'ASSALT DEL CASTELL DE REBOLLET

La conquesta de la ciutat de València/*Balansîya* per Jaume I, en 1238, fou l'anunci de l'arribada de catalans i aragonesos a "la vall de Bairén". L'endemà de la capitulació de València, a l'octubre de 1238, cinquanta mil musulmans expulsats de *madînat Balansîya* marxaven a l'exili. La majoria transitava per la calçada litoral d'Oliva, camí de Dénia, on trobà refugi temporalment el rei Zayan, el sobirà destronat de València.⁴ Molts s'exiliarien a Múrcia, Granada, Tunis, etc. Jaume I tenia previst ocupar la Safor amb temps, però se li avançaren —a pesar seu— alguns cavallers del seguici reial, àvids de botí de guerra.

3. Per a contextualitzar, vegeu, per exemple, J. TORRÓ ABAD, *El naixement d'una colònia: dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, Universitat de València, València, 1997.

4. M. de EPALZA, "La caiguda de València i altres caigudes d'Al-Andalus, segons l'obra en prosa d'Ibn-al-Abbar", dins *Ibn-al-Abbar: polític i escriptor valencià (1199-1260)*, Generalitat Valenciana, València, 1990, pp. 19-42.

Ho feren aprofitant un desplaçament del rei a Montpeller. El noble català Guillem d'Aguiló, que havia rebut del rei les alqueries valencianes d'Algirós i Rascanya, improvisà un exèrcit de 500 peons i 225 cavallers, que comandaven també Pardo de Luna, Ferrando Sánchez de Ayerbe i Ramon de Cardona.⁵ Es desplaçaren per sorpresa al sud. Assaltaren violentament el castell de Rebollet. Saquejaren les alqueries —inclosa, lògicament, la d'Oliva— i s'emportaren un gran botí a València. En el *Llibre del Repartiment de Valencia*, de fet, s'identifiquen beneficiaris d'algunes donacions pendents d'assignar, com per exemple un Bernat Vallés, que eren absents de la ciutat, perquè se n'havien apuntat a la ràtzia de Rebollet. L'escrivà anota: “sed est apud Rebollet”. Havia d'acceptar-ho, “però està a Rebollet”. L'operació bèl·lica tingué lloc durant la primavera d'estiu, concretament, entre el 25 d'abril i el 20 de maig de l'any 1239.⁶

A altre dels participants en l'assalt a Rebollet, anomenat n'Argençola, se li donaren unes cases a València (ciutat conquerida en 1238), però l'escrivà del repartiment hi anotà la mateixa observació: “sed est apud Rebollet”. Algunes cròniques modernes fan protagonista el cavaller Carròs de la conquesta de Rebollet. Però ell no en fou responsable, en absolut; sinó un imprudent noble Aguiló, que perdria tot allò que havia guanyat il·legalment. La presa obtinguda il·lícitament fou arravatada pel rei a Aguiló i companys, a manera de càstig, per a fer-ne donació a en Carròs. Aguiló i els seus havien organitzat la campanya en contra del criteri d'un rei absent, aprofitant que aquest no era a València i no ho havia pogut impedir. I el que és pitjor: havien compromés la paraula del monarca, que s'havia compromés a no atacar els musulmans del sud del Xúquer.

En tornar el Conqueridor a València i rebre reclamacions dels moros safo-rencs (novembre de 1239), es mostrà molt indignat amb aquell fet. En Jaume havia pactat una treva amb els “sarraïns”, als quals pretenia sotmetre per pactes, pacíficament..., per a poder-los explotar després millor. Tractà el monarca d'embargar-li les alqueries de l'horta, al noble Aguiló, però es coneix que les tenia ja hipotecades, i no ho pogué fer.⁷ Sí que li pogué llevar el castell i terme de Rebollet, que donà al seu fidel almirall i conseller, el cavaller Carròs, “el fill

5. A. ESTEVE BADIA, “El castillo de Rebollet”, dins *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, vol. 1, Dénia, 1886-1887, pp. 69-71 i 77-78 [reeditat dins *La Font d'en Carròs en festes*, 1988, s. p.].

6. A. FERRANDO FRANCÉS (ed.), *Llibre del Repartiment de Valencia*, Vicent Garcia, València, 1979, assentaments núm. 3.235 i 3.935.

7. F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans cròniques*, Selecta, Barcelona, 1983, p. 120.

del comte Alamany”. Això fou el 18 de juliol de 1240.⁸ El beneficiari, com tot seguit es veurà, era un pirata⁹ genovés —cavaller des del 1229— dit Carroccio da Costa (ca. 1204-1275), brot d’una família forjada en l’activitat corsària.

3. ELS ORÍGENS CORSARIS DEL FILL DEL “COMTE” ALAMANNO

Segles arrere se sabia poc de l’enigmàtic “Carròs” i dels seus orígens, ja que apareix de colp i volta en les cròniques medievals catalanes, començant per la de Jaume I. Aquest l’esmenta amb ocasió de la partença de Salou (1229) de l’estol destinat a conquerir el regne de Mallorca. El rei d’Aragó encarregà al tal Carròs i a la seua nau d’homes armats que ocuparen la rereguarda de l’armada.¹⁰ En capítols ulteriors, reapareix al costat del rei, com un dels protagonistes principals de la conquesta de Mallorca (“En Carroç e altres cavallers”, diu el rei)¹¹ dels nobles més acostats a la persona reial, en la conquesta del Regne de València (1233-1245). Molt content amb la seua labor en la presa de Mallorca, el rei el designà, a títol vitalici, l’1 d’abril de 1230, “almirall del regne de Mallorques i de Catalunya” (“Regni Maioricarum et Catalonie amirallus”).¹²

Sens dubte, el seu gran domini de les tècniques de navegació i de combat naval i terrestre justificarien els grans i immediats favors rebuts per aquest intrèpid jove —perquè era ben jove aleshores— per part de Jaume I. És lògic i comprensible que aquests beneficis, atorgats pel monarca a un plebeu nouvingut i d’origen incert, suscitàren algunes enveges entre els nobles de gran llinatge catalans i aragonesos presents en la dita conquesta. Tanmateix, el monarca sabé callar ràpidament aquestes veus —com bé explica DescLOT— organitzant per al dia de Nadal del 1229, en vespres de la caiguda de Mallor-

8. A. FERRANDO FRANCÉS (ed.), *Llibre del Repartiment...*, núm. 2.258 [*Carrocius: castrum et villam de Reboylén, cum furnis et molendinis.*].

9. El qualificatiu de “pirata” (corsari descontrolat, que ataca fins i tot els compatriotes) per al fundador d’Oliva no és nostre, sinó que es troba explicitat en escrits genovesos, com ja avançàvem en A. SOLER MOLINA, “El pirata genovés Carroccio da Costa i els Carròs de la Font i d’Oliva”, dins *La Font d’en Carròs en festes*, 2017, pp. 44-47.

10. F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans...*, p. 32 [cap. 56 del *Llibre dels feits*].

11. *Ibidem*, cap. 73, p. 42.

12. *Ibidem*, p. 225; Archivo Histórico Nacional (d’ara endavant, AHN), Secció Noblesa, Fons Osuna, Ducat de Gandia, llig. 665, doc. 2; document publicat per R. CHABÀS I LLORENS, “Nombramiento de almirante de Cataluña y Mallorca a favor de Carroz (1230)”, dins *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 34, Madrid, 1899, p. 433; reproduït en F. FERRER PASTOR, “Els Carròs”, dins *La Font d’en Carròs en festes*, 1986, p. 36.

ca (31 de desembre), un acte solemne on adobà “novell cavaller” Carrocino (amb aquest diminutiu apareix també en documents de l'època). És a dir, que l'ennoblí a la vista de tot el seu exèrcit, en reconeixement dels seus mèrits:¹³

Quan lo rei En Jacme d'Aragó féu un cavaller novell, que havia nom En Carròs: Ab tant, lo sant jorn de Nadal fo vengut, e el rei oí la missa ab tots los barons, e l'altra gent atressí; e combregaren. E el rei féu un cavaller novell qui havia nom Carròs e fo fill del comte Alamany. E féu-li molt gran honor, per ço car ell era molt prous e valent. E així passaren quell jorn alegremente e en pau [...].¹⁴

La identitat d'aquest Carroccio/Carròs, que figura sols amb aquest nom de fonts en la documentació reial —mancat de cognomenació; com si volguera amagar els seus orígens plebeus—, és ben coneguda des de fa dècades. En alguns documents, com en la crònica de Desclot, apareix esmentat com el “filius comitis Alemandi”.¹⁵ Ara bé, el “novell cavaller” —un quasi plebeu ennoblit— no té res a veure amb uns fabulats orígens alemanys de la nissaga, que tractaren de difondre, espúriament i inventadament, cronistes amics dels Centelles, comtes d'Oliva, i dels Borja, ducs de Gandia, i com ho propagaren després genealogistes incauts. Ja en la crònica de Beuter, del segle XVI,¹⁶ consultada com a obra fefaent per Gregori Maians en el segle de les llums,¹⁷ s'interpreten les cròniques medievals que presenten Carròs com “lo fill del comte Alamany” (és a dir, fill d'Alamanno da Costa, comte de Siracusa, famós corsari i almirall genovés), llegint *alamany* com un gentilici, amb minúscula. En conseqüència, s'especula sobre l'existència d'una sang alemanya i nobilíssima per part d'en Carròs, fins al punt d'inventar-se el mateix Beuter uns orígens mítics per al noble casal valencià: “Don Carroz, que hera hijo de un conde de Alemania, que era pasado con el emperador Federico en Italia en años pasados. Y este su hijo quiso venir a servir al rey don Jaime en la guerra contra los moros”. La presumpció no té cap fonament.

13. Ibidem, p. 438 [cap. 46 del *Llibre del rei En Pere*, de Bernat Desclot].

14. Rectifiquem l'edició de Ferran Soldevila en aquest punt, perquè —induit per velles cròniques— suposa que Carròs (que ell accentua malament, amb 'ó' tancada) era “un cavaller alemany” (225) i no, com realment era la cosa, el fill d'un comte dit, de nom de fonts, Alamany o Alemany (Alamanno, en italià).

15. Ibidem, p. 617.

16. P. A. BEUTER, *Segunda parte de la Crónica General de España, y especialmente de Aragón, Cataluña y Valencia*, València, 1551, llibre 2, cap. 21, p. 115.

17. Vegeu A. MESTRE i S. FERRANDO, “Los descubrimientos de los restos de los Carròs, señores de Rebollet, en el siglo XVIII”, dins *Cabdells*, 14, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2016, p. 131.

Com sol passar amb aquestes genealogies nobiliàries mítiques —ben corrents per a ocultar orígens plebeus o burgesos de famílies ennoblides—, la dels Carròs-Centelles s’adornà posteriorment fent-la provenir d’un suposat “conde de Albania [invent, ara, de Gaspar Escolano], de la sangre de los nobilísimos [però inventats del tot, per inexistent] duques de Croán”;¹⁸ orígens que, encara que sembla increïble, continuen adornant acríticament històries locals d’Oliva i comarca editades en dècades recents.¹⁹ Val a dir, en descàrrec dels erudits locals, que els primmirats historiadors catalans de mitjan segle passat —pense ara en tot un Ferran Soldevila, editor de les cròniques medievals— també ignoraven els orígens italians d’un Carròs que “apareix” providencialment en la historiografia catalana l’any 1229 per a facilitar a un rei de terra ferma, Jaume I el Conqueridor, la conquesta d’“un regne dins en la mar”, com el mateix monarca l’anomena en la seua crònica autobiogràfica, el *Llibre dels Feits del rei En Jacme*.

No obstant aquestes curiositats miticogenealògiques, arrossegades com s’ha vist des del Renaixement,²⁰ la veritat històrica s’ha obert camí en els darrers anys. Des que la Història, en el segle XIX, començà a adquirir un caràcter crític i científic, aquestes especulacions han sigut revisades. L’erudit cronista de Dénia, Roc Chabàs, ja sospità de la italianitat genealògica d’en Carròs, en comprovar que se n’havia vingut a la Corona d’Aragó acompanyat per uns nebots de noms itàlics, no alemanys, com Andrèolo, Alberto o Rubaldo. O que se li solia aplicar, de jove, el diminutiu o hipocorístic de Carrocino, és a dir, Carroccino en italià. Tanmateix, les sospites sobre el personatge co-

18. Així figura en llibres i articles erudits del segle XIX i de primeries del XX. Vegeu, per exemple, J. LLABRÉS BERNAL, “Carroz, primer almirante de Mallorca”, dins *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, vol. 18, Palma de Mallorca, 1920-1921, pp. 4-9: “El caballero Carroz, aunque de nombre italiano, pertenecía al noble solar alemán. Era hijo del conde de Albania y descendiente de los duques de Croán”.

19. Encara hi ha enciclopèdies heràldiques més fantasioses, que recullen altres invencions honorífiques i que fan venir els Carròs, “por tronco”, dels germans i emperadors Valent i Valentinià, que governaren el Baix Imperi Romà. Valent hauria tingut una filla, de nom Carrossa, que l’any 368 manà construir uns cèlebres banys a Constantinoble... Tot eren intents, des del Renaixement, de vincular l’origen dels pirates Carròs a alguna família de nobilíssima i prístina *alcurnia*, ja fóra romana o germànica.

20. I encara perceptibles en moderns articles de premsa, com el de B. BESTARD, “En Carroz’, primer almirante de Mallorca”, dins *Diario de Mallorca*, Palma de Mallorca, 6 de juny de 2010 [en línia], <www.diariodemallorca.es/palma/2010/06/06/carroz-primer-almirante-mallorca/576496.html> [consulta: març de 2017], on es llig: “Carroz fue hijo del conde de Albania —que la documentación denomina comte alemán—, descendiente de los duques de Croán [...]. Comenzó su vida militar sirviendo en los ejércitos de Federico II. Allí demostró su habilidad [...]”.

mençaren a ser resoltes l'any 1969 per l'eminent historiador del Dret, Arcadi Garcia Sanz, fill de la Vall d'Uixó. Ell ho deixà caure com a hipòtesi,²¹ per a “explicar-ho” anys després en la *Història de la marina catalana* (1977), de la manera següent:²²

És per això [per la necessitat d'un almirall que estructurara la improvisada armada reial del 1229] que sembla haver tingut tanta importància la institució de l'almirallat a la marina catalana, que fou segurament la primera de la Península Ibèrica que erigí aquesta institució d'origen incert. El primer almirall que tenim documentat fou Carròs, nomenat vitalíciament pel rei Jaume I el 1230, després de la conquesta de Mallorca. Era fill del genovès Alamanno [da] Costa, comte de Siracusa, personatge de gran renom naval en la primera meitat del segle XIII.

Carròs (it. *Car[r]occio*) havia vingut, essent encara jove, amb una nau que portà la reraguarda de l'estol de Jaume I i que desembarcà a Mallorca, i durant el setge de la ciutat havia estat armat cavaller solemnement pel mateix rei. No sabem les raons que mogueren Jaume I a investir Carròs de la dignitat d'almirall, que sembla nova ací. Cal pensar, però, que Carròs per tradició familiar devia tenir uns dots i uns coneixements d'organització i tàctica navals reeixits, tan com ho demostra la greu responsabilitat, que assumí, de portar la reraguarda de l'estol d'invasió de Mallorca, estol força heterogeni i que ell féu arribar íntegre a aquella illa, sense perdre un sol vaixell. Probablement, eren motius semblants a aquells pels quals el seu pare havia estat fet comte de Siracusa, a la Sicília dels Hohenstaufen, molt ben mirada de Jaume I.

No sabem si el nom d'aquest almirall té res a veure amb el mot *carrossa*, que serví de nom propi a alguna nau del segle XIV, més tard serví per a designar la part més noble de la galera, a la popa del vaixell; i encara recentment, per a designar l'encavallada que va damunt l'escotilla, per estendre-hi les veles quan es mullen. El fet és que des d'aleshores ja tingueren continuïtat els nomenaments d'almirall per part dels nostres comtes-reis [...].

En efecte: el títol i càrrec d'“almirall” (de l'àrab *amîr al-bahr*, ‘senyor de la mar’) sols tenia tradició llavors a Sicília, on des d'època normanda (segle XI) l'almirall era un dels set grans oficials de la *curia regis* o *magna curia*

21. A. GARCIA SANZ, “Estudios sobre los orígenes del derecho marítimo hispano-mediterráneo,” dins *Anuario de Historia del Derecho Español*, 39, Madrid, 1969, p. 280, n. 13.

22. A. GARCIA SANZ, *Història de la marina catalana*, Aedos, Barcelona, 1977, p. 88.

reial.²³ D'ací passà a la Corona d'Aragó, potser per idea del fill del comte de Siracusa. Explicaria l'assumepte a aquell rei que volia un regne “enmig la mar”, però que mancava d'experiència com a sobirà dels espais marítims.

Garcia Sanz, amb molt bon fonament documental i historiogràfic, proposà la identificació d'aquest misteriós “comte Alamany” de les cròniques catalanes amb aquell que els historiadors denominen el “príncep dels pirates” del 1200. Aquell comte Alamanno, amb la seua nau, dita *Carroccia* (com sospitava, però ignorava, l'historiador), superà bèl·licament els pisans i s'ensenyorí —en benefici de Gènova i de l'Imperi dels Hohenstaufen— de la Mediterrània Occidental i Oriental, amb victòries a l'Egeu. Amb la qual cosa obtingué de la república genovesa un homenatge honorífic i un títol —un títol nobiliari “republicà”!, no atorgat ni reconegut per cap monarca— de “comte” de Siracusa.²⁴

4. CARROS MILITARS I UN VAIXELL DIT ‘CARROCCIA’: EL NOM DE CARRÒS

Per a comprendre l'arribada i l'arrelament de Carròs i dels seus descendents —de cognom “novell” Carròs— al regne feudal i colonial de València, cal començar entenent el significat d'aquest nom en italià. A la Itàlia septentrional dels segles XII-XIII, diferents exèrcits comunals —de senyories i repúbliques urbanes— s'enfrontaven entre ells aliats amb l'Emperador —els gibel·lins— o amb el Papa —els güelfs—, que es disputaven teòricament l'hegemonia sobre la península de la sabata de tacó. Aquests exèrcits solien entrar en combat encapçalats per un carro ornamental o carrossa, adornada per banderes, insígnies, sants protectors, campanes, etc., que era com un emblema de l'exèrcit. I aquest emblema s'anomenava *il carroccio* (masculí de *carroccia*, ‘carrossa’).

Dit això, explicarem que, cap al 1200, el domini de la Mediterrània que havien exercit sobretot els marins de Pisa —puixant república mercantil i güelfa— es trobava amenaçat per l'expansionisme de l'Imperi Alemany sobre Nàpols, Sicília i altres terres italianes. I, com els alemanys necessitaven de poderosos aliats per al domini de la mar, buscaren l'ajuda de la principal rival mercantil de la senyoria de Pisa, que era la república portuària de Gèno-

23. Podeu consultar, per a majors detalls, la veu *ammiraglio* en l'*Enciclopedia Treccani* <www.treccani/enciclopedia/ammiraglio/>

24. Vegeu també G. COLÓN DOMÈNECH i A. GARCIA SANZ (ed.), *Llibre del Consolat de Mar*, Fundació Salvador Vives Casajuana-Fundació Noguera, Barcelona, 1981-1988, vol. 3, part 1 (1984), p. 149.

va, poblada per hàbils mariners i pirates. Destacava entre aquests navegants intrèpids i experimentats un carismàtic Alamanno da Costa, que les autoritats designaren capità de l'armada que s'havia d'enfrontar amb els pisans. Alamanno armà amb cinc-cents soldats una gran nau propietat seua, que batejà l'any 1204 amb el nom de *Carroccia* ('Carrossa') destinada a capitanejar l'ofensiva. Segurament, s'anomenava així per dur algun simbòlic *carroccio*, a l'estil dels exèrcits terrestres.

Aquest mateix any 1204, Alamanno derrotà els temibles pisans a les illes gregues. S'enfrontà a la temible galera *Il Leopardo*, armada amb cinc-cents homes, i obtingué un botí de 253 cuirasses, i moltes armes i riqueses. Al desembre, recuperà per a l'Imperi l'estratègic port de Siracusa (Sicília), que havia sigut ocupat poc abans per Pisa. Satisfets amb la campanya bèl·lica, els governants de la república genovesa concediren a Da Costa el govern de Siracusa, que havia delegat en ells l'Imperi,²⁵ i li atorgaren un títol nobiliari—cosa insòlita en una república— de comte de Siracusa.²⁶ Aquest títol no fou reconegut per cap rei ni emperador, i es comprén així que Jaume I es vera obligat en 1229 a fer de Carròs un “novell cavaller” per a ratificar la seua més que dubtosa noblesa, emparant-se, com argumenta Desclot, en què era un guerrer “molt prous e valent”. També s'explica així que se'l considerara un *capostipite*—com en diuen els italians— o cap de llinatge novell, i que els seus descendents, senyors de la Font, no portaren ja el vell cognom italià Da Costa, sinó el nou cognom: Carròs.

Carroccio, com el coneixien els italians, degué nàixer, doncs, pel 1204, tot coincidint amb el bateig i els triomfs de la *Carroccia* d'Alamanno. Era fill de Da Costa, però no legítim, sinó producte d'una relació carnal del pirata—en actiu almenys des del 1193— amb alguna amistançada seua, o qui sap si amb alguna prostituta. En qualsevol cas, fou aquest un fill reconegut. Acompanyà el seu progenitor, sent un adolescent, en aventures i guerres navals, on es forjà el seu esperit heroic i valent. Pensem que Alamanno, designat almirall de la República de Sant Jordi, continuà navegant i combatent a la mar fins al seu traspàs, en 1224. Després del 1204, fou l'artífex de l'emergència de Gènova com a potència naval, en detriment de Pisa i en concurrència amb Venècia. L'any 1210, per exemple, defenia Creta enfront de l'expansionisme venecià i en 1211 armà una galera, la *San Giovanni*, per a practicar el cors contra Mar-

25. En respecte d'una promesa prèvia, acordada per l'emperador Frederic I i Gènova en 1164.

26. M. BARGELLINI, *Storia popolare di Genova Storia popolare di Genova: dalla sua origine fino al nostri tempi*, Enrico Monni, Gènova, 1856, vol. 1, pp. 68-69.

sella.²⁷ Els navilis del “comte Alamany” tornaren a excel·lir en combat per aigües de Malta i Creta (1212-1217), i feren d’ell —en expressió encunyada per l’historiador Ernst Kantorowicz— un *famous prince of pirates*, un cèlebre príncep dels pirates mediterranis.²⁸

Pel que sembla, l’ambició del comte de Siracusa el portà a enemistar-se cap al 1220 amb els còsols de Gènova, i es dedicà lliurement a fer de pirata, en benefici propi. En aigües de Creta, pel 1217, comandava tres galeres i una nau. Caigué presoner de Venècia en la dita illa (1217-1219) i, una vegada alliberat, exercí la pirateria per la Mediterrània llatina (1219-1225).²⁹

5. DE PIRATA A CAVALLER, ALMIRALL I SENYOR DE REBOLLET

Un any després del traspàs del pare, el seu fill Carroccino —així apareix en documents genovesos, amb el mateix diminutiu que en alguns privilegis de Jaume I— volgué continuar amb l’activitat piràtica del pare (1225). A tal efecte, establí la seua base d’operacions a Porto Torres, al nord-est de l’illa de Sardenya. El *podestà* de Gènova, Iacopo di Balduino, que veia com aquesta pirateria danyava els interessos mercantils dels seus prohoms, pressionà el governador de Capo Logudoro perquè expulsara Carroccio de Sardenya, l’any 1229, per tal com volia, des d’allí, “exercir la pirateria, a la manera de son pare” (“exercere pyriticam more patris”).³⁰ Aquesta animadversió genovesa i l’expulsió de Sardenya foren, doncs, les que portaren la nau i altres vaixells de Carroccio a incorporar-se al projecte de conquesta de Mallorca de Jaume I el Conqueridor. El rei de la Corona d’Aragó, urgí de forces navals i de marins experts, trobaria en aquell jove “Carròs” el marí que buscava per a reforçar el seu estol. I així és com acaba la història dels pirates genovesos Carròs, marins d’una república italiana, i comença la història dels nobles cavallers Carròs, de la Corona d’Aragó.

Als tres anys d’haver-se establert a Mallorca, on rebé un gran patrimoni, Carròs esdevingué vidu. Acabava de morir a Felanitx, on residia el matrimo-

27. Vegeu la base de dades de: <<https://corsaridelmediterraneo.it/costa-da-alamanno/>>, 1 de setembre de 2012 [consulta: març de 2017], basada en P. BIZARI, *Senatus populi que Genuensis rerum domi forisque gestarum historiae atque annales...*, Christopher Plantin, Anvers, 1579, i M. A. BRAGADIN, *Storia delle repubbliche marinare*, Milà, 1951.

28. F. L. CHEYETTE, “The Sovereign and the Pirates, 1332”, dins *Speculum: A Journal of Medieval Studies*, 45/1, 1970, p. 46.

29. En la mateixa font, citada dues notes més amunt.

30. G. ORESTE, “Alamanno da Costa”, dins GHISABERTI, Alberto Maria (dir.), *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 1, Istituto dell’Enciclopedia Italiana, Treccani, Roma, 1960.

ni, la seua muller (primavera del 1233).³¹ Coincidí això amb la convocatòria de Jaume I a la conquesta de València (1233-1245), i Carròs decidí aventurar-s'hi amb tots els seus homes i el seu patrimoni. Així les coses, féu venda de les seues possessions mallorquines —l'honor d'en Carròs, un 3 % de l'illa— al noble Nunó Sanç, que era el gran terratinent de l'illa.³² Els beneficis els invertí en vaixells i armes, que utilitzà durant la campanya de València. Una vegada conquerida la capital, en 1238, el rei el volgué premiar atorgant-li —com més amunt s'ha dit— el castell de Rebollet (1240), expropiat a n'Aguiló i companyia.

En Carròs se'n vingué a prendre'n possessió i, en cooperació amb els monjos de l'Orde de la Mercé i amb alguns cavallers de confiança, hi establí una xicoteta pobla de colons cristians (1240-1242).³³ Manaria edificar al castell, si no estaven fetes, una dotzena de cases menudes —dotze són les documentades en escrits posteriors— i una esglesieta³⁴ menuda (algun dia s'excavarà?) per a albergar la imatge romànica de la Mare de Déu (o Sancta Maria) de Rebollet.³⁵ Una de les torres del castell i “vilanova” provisional de Rebollet.

31. R. CHABÀS I LLORENS, “El capitán Carroz”, dins *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, vol. 2, Dénia, 1887-1888, p. 79.

32. Així ens ho comenta l'arqueòleg Josep Gisbert, gran coneixedor de la biografia d'en Carròs.

33. Arxiu de Santa Maria del Puig, Orde de la Mercé, f. 77; publicat per R. CHABÀS I LLORENS en *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, vol. 4, Dénia, 1887, p. 299. Castell de Rebollet, 1242, gener 9.

34. El temple estava dedicat a Santa Maria. La codedicació de la capella de Rebollet a Sant Nicolau fou introduïda l'any 1332, segons el que llegim en F. FABIÁN FUERO, *Primera [y Segunda] parte de la relación, hecha en virtud de Real Orden de su Magestad de 18 de Abril de 1790, que contiene los [4] Partidos de que se compone el Arzobispado de Valencia* [remesa al ministre Floridablanca], Manuscrit de l'Archivo y Biblioteca del Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid, 1791, sign. Ms. 35; còpia del “Districte de Sant Felip” existent a l'Arxiu Històric Municipal de Xàtiva, Fons José López Sellés, 53/1-2, f. 431.

35. Vegeu V. PELLICER I ROCHER, *Història de l'art de la Safor (segles XIII-XVIII)*, CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2007, pp. 55-57. La imatge ha sigut venerada al castell fins al terratrèmol de 1598, i a l'església de la Font (1598-1601), des d'on se l'emportà el duc de Gandia a l'oratori del palau comtal d'Oliva (1601-1606). D'ací passà al convent franciscà de Santa Maria del Pi (1606-1835), a l'església de Santa Maria d'Oliva (1835-1855) i, de nou, al citat convent (1855). En l'actualitat, es venera al convent i col·legi dels frares carmelitans d'Oliva. Vegeu també C. SOLER D'HYVER DE LAS DESES, “La imagen de la Virgen del Rebollet de Oliva”, dins MESTRE, A. (coord.), *Iniciación a la historia de Oliva*, Ajuntament d'Oliva, València, 1978, pp. 367-376; P. INEBA TAMARIT, “Estudi analític de la Mare de Déu del Rebollet”, dins *Cabdells*, 2, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2000, pp. 127-132; E. CEBRIÁN, “La restauració de la Mare de Déu del Rebollet”, dins *Cabdells*, 2, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2000, pp. 113-126.

seria coneguda, d'aleshores endavant, com la torre de la Campana.³⁶ El repic de les campanes —tal com recullen, literalment, els versos dels poetes arabovalencians exiliats a Tunísia— estava reemplaçant a València la crida a l'oració.³⁷ Havia començat amb força, al regne novell de València, el procés de colonització feudal.

La donació de Rebollet a Carròs coincidí amb la presència de Jaume I a la Safor i amb la rendició a aquest del castell de Bairén i de totes les fortaleses de la comarca, que depenien de l'alcaid d'aquesta (1240): Vilallonga, Palma, Borró (Ròtova) i Vilella (Almiserà). La conca de Gandia i Oliva s'integrava així, per complet, en el regne colonial de València, fundat el mateix 1240.

En el transcurs de la campanya de Bairén, el 18 de juliol del 1240, Jaume I faria donació del castell i “vila” de Rebollet (les cases de la guarnició), amb forns i molins, a Carròs, tal com consta en el *Llibre del Repartiment*: “Carrocius.- Castrum et villam de Reboylén, cum furnis et molendinis”.³⁸ Amb aquell diploma reial a les seues mans, el senyor de Rebollet tenia potestat per a fer donació de cases i terres vinculades al castell, i per a edificar l'esmentada esglesieta dedicada a “Sancta Maria del Castell de Rebollet”.³⁹ I és que, per a major santificació del recinte sacre, l'almirall Carròs havia col·locat a l'altar la imatge de la Mare de Déu de Rebollet: una talla romànica i macrocefàlica, tallada en fusta de bedoll (trenta-vuit centímetres d'alçada per quinze d'amplada), que representa Santa Maria alletant el Jesuset, el qual seu sobre el genoll esquerre de la mare.

36. AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Ducat de Gandia, carpeta de pergamins 128, doc. 19.

37. Vegeu J. PIERA I RUBIO, *El paradís de les paraules: història i poesia a l'Orient d'Al-Andalus, S. XI-XIII*, Edicions 62, Barcelona, 1995.

38. *Ibidem*, assentament núm. 2.258.

39. La dedicació a Sant Nicolau fou introduïda l'any 1332, segons el que sabem sobre la creació d'un benifet per Francesc I Carròs i el que llegim, també, en F. FABIÁN FUERO, *Primera [y Segunda] parte de la relación...*, f. 431. En diferents documents del segle XIV (AHN, Secció Noblesa —Toledo—, Fons Osuna, Carpeta de Pergamins núm. 128, doc. 19. Oliva, 1333; Arxiu Municipal de València, Nota d'Antoni Cortés, mà 1a., any 1375, citat per J. ALIAGA, Ll. TOLOSA i X. COMPANYY (ed.), *Documentos de la pintura valenciana medieval i moderna*, Universitat de València, València, 2005, vol. 1 (1238-1400), doc. 360, p. 229) consta la dedicació del temple castrense a la Mare de Déu. S'ha de dir, de tota manera, que Sant Nicolau també era sant de la devoció dels Carròs, i protector dels marins italians, per transposició paleocristiana del Neptú dels romans. Anys a venir, quan l'almirall fundarà una església al castell i antic “rabat” d'Orimbroid, prop de la vila de Dénia, la dedicarà també a Sant Nicolau (R. CHABÀS I LLORENS, “El capitán Carroz”, p. 80). Al Grau de Gandia, també hi havia una ermita de Sant Nicolau establida en el segle XIII. Vegeu A. SOLER MOLINA, P. CISCAR i A. RODRÍGUEZ, *El Grau de Gandia: imatges i paraules per a la memòria*, Ajuntament de Gandia, Gandia, 2007.

La capella de Rebollet (església, en la documentació medieval) quedà aruïnada pel terratrèmol del 1598. Era un recinte rectangular, segons descripcions antigues,⁴⁰ articulat en una nau central i dues laterals, qui sap si a imatge i semblança de les esglésies romàniques d'estil llombard, tan típiques del Pirineu català. En època medieval no disposava d'espadanya ni campanar, ja que l'única campana del castell fou instal·lada en una de les torres.⁴¹ Ja en el segle XVI disposaria d'espadanya, on trobaven emplaçament dues campanes.

La Mare de Déu del Castell de Rebollet, actualment venerada a Oliva, i el Crist del Salvador (València) són les dues imatges més antigues conservades en territori valencià.⁴² Ara bé, la nostra Verge presentava una curiosa particularitat morfològica. Es tracta d'una pregona incisió còncava a l'esquena i d'una argolla metàl·lica, que servien per a fixar la imatge a una biga cilíndrica: segurament, a la proa o algun dels pals de la galera de l'almirall. Es tractaria, doncs, d'una icona votiva, regalada pel propietari en manifestació d'agraïment a la Mare de Déu, que l'hauria ajudat a triomfar en la conquesta de Mallorca.

6. ASSENTAMENTS CRISTIANS: EL LLOC DE REBOLLET I LA VILA D'OLIVA

L'església del castell i el seu altar major serien consagrats, segurament, pels religiosos catalans de l'Orde de la Mercè (dedicats al rescat de marins cristians), pels quals sentiria predilecció en Carròs. En l'arxiu dels mercedaris del Puig (l'Horta), es conserva un document dels anys de la conquesta, que ens posa al corrent d'un repartiment efectuat personalment per Carròs, del castell de Rebollet estant. Es tracta, concretament, d'una donació de terres que el cavaller féu al frare Arnau, procurador de l'Orde de la Mercè, de dues jovades de terra (setanta-dues fanecades) a la foia de Rebollén, afrontant amb la marjal i amb unes altres heretats prèviament assignades a uns tals Peñafiel i Huguet (9 de gener del 1242). Testimonis d'aquella assignació foren el capellà Joan Ferrer, el mencionat Huguet, en Sancho de Alquézar, un tal Alonso,

40. AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Ducat de Gandia, llig. 610, doc. 11; fra C. ÀNGEL (O. F. M.), *Datos para la historia: 1) Villa de Fuente-Encarroz; 2) El monasterio de Santa Maria del Pino, de Oliva*, Mecanoscrit de l'Arxiu Parroquial de la Font d'en Carròs, 1950, pp. 6-7.

41. L'any 1267 es nomena ja "la torre de la Campana" (AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Carpeta de Pergamins núm. 128, doc. 19).

42. C. SOLER D'HYVER DE LAS DESES, "La imagen de la Virgen...", p. 374. Vegeu també V. PELLICER I ROCHER, *Història de l'art...*, pp. 55-61.

un notari de València anomenat Bertran i un altre notari de Xàtiva anomenat Jaume Puig.⁴³

La presència del senyor, amb notaris i eclesiàstics, fent donacions de terra, no deixa lloc a dubte: s'estava fundant a Rebollet una xicoteta "pobla" de colons cristians, protegits per la muralla del castell. Una improvisació semblant la trobem en el cas de Bairén, on s'assentaren al castell els primers colons (1240-1248), abans de la fundació de Gandia.⁴⁴ O en el cas de Pego, en què els cristians ocuparen el castell anys abans de fundar la vila. La diferència és que, en el cas de Rebollet, la fundació de la Font d'en Carròs com a vila o llogaret de cristians, pròxim als terrenys agrícoles alternatiu a la vida en el castell, seria més tardana (1330). A més, l'assentament en aquell "castrum et villam de Reboylén" (dotze cases en un sol carrer, un aljub i una replaça davant l'església⁴⁵) perduraria fins al demolidor terratrèmol de 1598. En canvi, als castells de Gandia/Bairén i Pego ja no vivia ningú a la fi del segle XIII. A la banda de fora del recinte arqueològic del castell de Rebollet o de la Font d'en Carròs, s'observaven encara fa algunes dècades restes de corrals de bestiar i un pou que, juntament amb la propera font del Sarvatxo, assortirien d'aigua els pobladors de la fortalesa.

Per cert document del 1267, sabem que Carròs es preocupà per dotar l'església de Rebollet d'un capellà que hi oficiara missa.⁴⁶ Ara bé, la posterior concentració de colons cristians a l'alqueria d'Auriba/Oliva, portaria a establir en ella, al voltant del 1256, una església dedicada a Santa Maria.⁴⁷ El capellà de Rebollet se'n baixaria a viure a Oliva, convertint aquella vila nova en la seu parroquial del terme, però conservant el títol de "rector de Rebollet" o "rectore de Reboleto", tal com figura en un llistat de parròquies de 1279.⁴⁸ La "rectoria" de Rebollet conservaria, a més, durant segles, una mena de pre-

43. Arxiu de Santa Maria del Puig, Orde de la Mercé, f. 77; publicat per R. CHABÀS I LLORENS en *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, vol. 4, Dènia, 1887, p. 299. Castell de Rebollet, 1242, gener 9.

44. Vegeu J. CARDONA ESCRIVÀ, "El castell de Bairén", dins *Llibret de la Falla "Corea"*, Gandia, 2001, pp. 117-120; J. MARTÍ OLTRA, *El parcel·lari medieval de Pego: un assaig de restitució del paisatge urbà a partir de les fonts fiscals i l'arqueologia*, Universitat de València [Tesi de llicenciatura inèdita], 1997; J. TORRÓ ABAD, *La formació d'un espai feudal: Alcoi de 1245 a 1305*, *Història Local*, 8, Diputació de València, València, 1992.

45. cf. AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Carpeta de Pergamins 129, doc. 9; fra C. ÀNGEL (O. F. M.), *Datos para la historia...*, pp. 6-7.

46. AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Carpeta de Pergamins núm. 128, doc. 19.

47. M. FRASÉS PÉREZ, "Historia de un templo: Santa María la Mayor", dins MESTRE, A. (coord.), *Iniciación a la historia de Oliva*, Ajuntament d'Oliva, València, 1978, p. 321.

48. J. RIUS SERRA, *Rationes decimarum Hispaniae (1279-1280)*, vol. I (Cataluña, Mallorca y Valencia), CSIC, Barcelona, 1946, p. 257.

lació històrica o simbòlica, malgrat haver-se convertit la puixant vila d'Oliva en el cap i casal indiscutible de la senyoria de Rebollet, comtat d'Oliva des del 1449.

El document de l'any 1267 a què fèiem referència és la donació del noble Carròs de Costa a mossén Pere Sanç, rector de Santa Maria de Rebollet (Oliva), d'una casa i d'un hort adjacents al castell de Rebollet, afrontant amb la torre de la Campana; més tres jовades de terra llaurable a la Foia. Totes aquestes possessions eren franques d'imposicions. La concessió a la rectoria es féu a condició que Sanç i els seus successors feren residència al castell, tant en temps de pau com de guerra, per a servir com Déu mana l'església romànica. El document, signat a Gandia, seria incomplit —com més avall veurem— pels successors de mossén Sanç, que preferien residir a la vila d'Oliva.

7. CARRÒS: UN AGENT EFICAÇ DEL PROCÉS DE COLONITZACIÓ FEUDAL

Tornant arrere en el temps, trobem en Carròs de Costa, senyor de Rebollet, participant l'any 1244 del segon setge de Xàtiva, i presenciant la signatura del Tractat d'Almisrà en 1245.⁴⁹ El 5 de febrer del mateix any, el rei Jaume li havia encarregat el repartiment de les terres a Dénia, per a fundar-hi una vilanova cristiana.⁵⁰ En els anys subsegüents, les actuacions de Carròs a la Safor i la Marina Alta s'intensificaran, com si es tractara d'un delegat del rei, que òbviament no podia assistir a tot, encarregat d'anar forjant l'ordenament feudal de la regió. La participació del senyor de Rebollet en la primera guerra contra el xeic insurrecte al-Azraq (1247-1248), acantonat a les muntanyes de les actuals comarques de la Marina Alta i el Comtat (les valls de Gallinera, Alcalà, etc.), seria recompensada pel rei al febrer de 1249, amb la donació al cavaller de totes les terres que l'alcaid de Xàtiva posseïa en terme de Robolén, i en les alqueries de Mediona (despoblat d'Oliva) i Oriba (l'actual Oliva).⁵¹ El 18 d'agost del mateix any, dos nebots italians d'en Carròs, Andrèolo (da Costa?) i Alberto de Flix —que haurien participat també en la guerra contra els moros— reberen quaranta jовades a l'alqueria de Benimasmut, del terme

49. F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans...*, pp. 334 i 130.

50. R. CHABÀS I LLORENS, “Licencia dada a Carroz para hacer el repartimiento de Dénia”, dins *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, vol. 1, Dénia, 1886-1887, p. 120.

51. A. FERRANDO FRANCÉS (ed.), *Llibre del Repartiment...*, assentament núm. 2816; Arxiu de la Corona d'Aragó (d'ara endavant, ACA), Cancelleria Reial, Reg. 2, f. 73; AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Ducat de Gandia, llig. 597, doc. 2(18).

de l'Ocaive (Pedreguer).⁵² Es curiós observar que aquest Alberto della Volta o de Flix, senyor de la vila catalana de Flix (Ribera d'Ebre), era descendent d'un genovés, Bonifacio della Volta, heretat pel comte de Barcelona Ramon Berenguer IV amb dit feu. Aquest fet indica que Carròs contrauria noces amb una dama de llinatge genovés com el seu, però assentada ja com a catalana. D'ací que aparega anys després aquest Alberto della Volta o de Flix com nebot i company d'armes seu.

Hi ha indicis que els habitants musulmans de les alqueries de Rebollet participaren activament en la revolta antifeudal de 1247. Després de la victòria cristiana a Llutxent (1248), el rebel al-Azraq es retirà a les muntanyes i els moros de Rebollet fugiren massivament, o foren exterminats o venuts com esclaus. La bona qüestió és que Carròs obtingué del rei una llicència, per a portar cent famílies de colons musulmans i repoblar les seues terres, el 20 de gener del 1250.⁵³ Una vegada repoblades aquestes, el rei confirmà el cavaller en la possessió del castell de Reboilén i les terres de les alqueries del terme: Beniflà, Potries, Oliva, Rafelcofer, etc. (Barcelona, 10 de juny del 1252).⁵⁴

Per aquells anys, Carroccino, en Carròs, cooperava activament amb Jaume I en la política de fundació de “viles noves” de cristians. Estigué present en el trasllat dels primers castellonencs des de la Magdalena a Castelló de la Plana (1251).⁵⁵ Presenciaria Carròs, així mateix, la fundació de Gandia per Jaume I, pels anys 1249-1252. Els “cent homes de Bairén”, provisionalment instal·lats al recinte del castell de dit nom, prengueren possessió de cases de nova edificació al pla de *Qandîyya*, a partir de 1249. Aquesta vila reial de Candia o Gandia, la fundà personalment el monarca —deixant per delegat Carròs, per a assumptes menors— amb l'objectiu d'establir-hi un centenar de famílies aragoneses i catalanes, que s'autoconsiderarien “valencians” a partir del segle XIV. En paraules del mateix monarca, la vila reial de Gandia “la férem plantar i edificar nós, per al culte de Déu i la defensa de la Cristiandat” (“ville de Candia, quam nos, ad cultum Dei et defensionem Christianitatis hedificari fecimus et plantari”).⁵⁶

52. Ibidem.

53. Aquest document, signat a Morella, figura en l'inventari que el notari d'Alfons Sallèles féu de l'Arxiu Ducal de Gandia, en 1552, però s'ha perdut. cf. AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Ducat de Gandia, llig. 597, doc. 2 (18b).

54. AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Ducat de Gandia, Comtat d'Oliva, Carpeta de Pergamins núm. 128, doc. 18; llig. 597, doc. 2 (1).

55. F. FERRER PASTOR, “Jaume I i el Carròs, un home de govern. La processó de les canyes”, dins *La Font d'en Carròs en festes*, 1996, pp. 13-15.

56. Arxiu Històric Municipal de Gandia, BE, Caixa 21, doc. 12 (Fons Antoni Martí, doc. 1). El pergamí d'on s'extrau la frase és del 20 d'abril de 1253, però fa referència en passat a la

Pocs anys després, apareix en la documentació una altra vila cristiana destinada també a créixer alamon: Oliva (1256). Aquesta figura com una “pobla” autònoma o separada de l’assentament de Rebollet, i afavorida amb un territori propi: el futur terme d’Avall del comtat, distint del terme d’Amunt, que seria el de Rebollet-la Font. Així, el 12 de juliol d’aquell any, Carròs obtingué de la Corona un privilegi de franc alou (donació d’immobles amb exempció de pagar impostos reials) per a les terres de Rebollet i el seu terme, d’una banda, i d’Oliva i el seu terme, d’altra. Així figura en el document en qüestió.⁵⁷ A l’any següent, el senyor del terme de Rebollet rebria del rei, a títol vitalici, la propietat franca dels castells i les valls dependents de Laguar, Xaló i Pop (Murta), a la Marina Alta, zona d’influència de Dénia, amb l’obligació de custodiar les fortaleses (19 de setembre de 1257).⁵⁸ També seria designat Carròs batle o administrador en nom del rei dels termes i els castells de Dénia, Segària, l’Algar i Calp.

8. LA LLUITA CONTRA AL-AZRAQ I ELS DARRERS ANYS DE CARRÒS

Es preparava pel 1257 la definitiva ofensiva contra els “moros de guerra” acabdillats per un reincident al-Azraq, resident al castell d’Alcalà (la Vall de Gallinera). En conseqüència, interessava al rei i als feudals de la zona estar a bones amb els “moros de pau” del regne i diferenciar-los bé dels “moros de bona guerra” o rebels, susceptibles de ser anihilats o esclavitzats i venuts. En aquelles circumstàncies, en Carròs i el seu nebot Andrèolo foren condemnats per la Cort de Justícia de Dénia per haver venut il·legalment el xicon una partida de moros captius, se suposa que comptant amb l’aprovació o l’acquiescència de l’oncle. El 29 de setembre del 1257, Jaume I els hi indultà: els necessitava per a preparar l’assalt als castells de la Marina i forçar l’exili d’al-Azraq a Granada (1258). Mesos abans d’aquesta campanya, prop del castell

fundació de la vila. L’any 1252, en la confirmació del terme de Rebollet, es parla per primera vegada del “terme de Gandia”, i no “de Bairén”.

57. Desaparegut, però ressenyat en l’inventari de l’Arxiu Ducal de Gandia fet pel notari Alfons Salelles en 1552: AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Ducat de Gandia, llig. 597, doc. 2 (18c). En un altre document de 1252, encara figurava Oliva com una alqueria més del terme general i únic de Rebollet, quan aquest fou segregat o separat del terme de Bairén-Gandia. En aquest ja “presideix” un terme propi i diferenciat —se suposa que per voluntat del mateix Carròs— de “l’altre terme”: el de Rebollet.

58. ACA, Cancelleria Reial, Registre 9, f. 39. Lleida, 1257, setembre 19; editat per F. FERRER PASTOR, “D. Jaime I. En Lérida a 19 de septiembre 1257, concede a Carroz los castillos de Laguar, Jalón y Pop”, dins *La Font d’en Carròs en festes*, 1992, pp. 133-135.

de Rugat, a la Vall d'Albaida, al-Azraq li havia preparat al rei una emboscada. L'havia enganyat dient que volia fer-se cristià i casar-se amb una parenta d'en Carròs,⁵⁹ com a manera d'integrar-se en la societat feudal o cristiana, i servir millor el rei. Jaume cavalcà des de Xàtiva i quan travessava per prop de Rugat, caigué en l'emboscada. Salvà prodigiosament la vida en aquell "feyt de Rogat" —com ell el recorda en el *Llibre dels feits*— i, en acabant, aconseguí la victòria sobre el moro enemic. Pactà amb ell una capitulació i l'obligà a exiliar-se al regne nassarita de Granada.⁶⁰

En 1258, Jaume I confirmà a un dels nebots de Carròs, Rubaldo, la compra d'unes terres a la vall de Xàbia, en terme de Dénia. Dels anys 1259-1265 són distints documents on la Corona ajusta comptes amb Carròs sobre la gestió de Dénia, Xaló, Segària, Pop, etc.⁶¹ Un d'aquests documents fa menció del dot de Maria Ferrandis, nora d'en Carròs (1263). Un altre, de 1264, recull la venda d'una casa de Gandia per Carròs al cavaller Arnau de Romaní.⁶² En els anys 1265-1266, en Carròs i els seus participaren amb Jaume I en la conquesta de Múrcia, que s'havia rebel·lat contra Alfons X el Savi, rei de Castella.⁶³

El rei es trobava vell i volia pelegrinar a Terra Santa. Lliurà uns diners a Carròs perquè armara una galera a València i l'acompanyara (13 d'abril de 1268),⁶⁴ però el mal oratge frustrà l'expedició i Jaume I es resignà a continuar exercint de rei. Feia poc que Carròs havia ordenat al capellà d'Oliva residir al castell de Rebollet, a canvi de certa donació de terres (1267), per a evitar que se li despoblara la fortalesa.⁶⁵ I ara, el 2 de febrer de 1269, féu donació de tots els seus béns i termes de Rebollet i Oliva —reservant-se'n de moment l'usdefruit— al seu fill Carròs II (o Arnau Carròs).⁶⁶ Ho féu estant al monestir de predicadors de València i en presència de l'infant Pere (futur rei Pere I el Gran),⁶⁷ el que indica que, probablement, preferí delegar la gestió del feu de Rebollet a mans del seu fill i successor, mentre ell es dedicava a altres quefers i serveis.

59. F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans...*, pp. 139-140; A. SOLER MOLINA, *Castelló, refugi dels Borja: història de Castelló de Rugat del segle XI al XVII*, Ajuntament de Castelló de Rugat, Castelló de Rugat, 2008.

60. F. P. MOMBLANCH Y GONZÁLEZ, *Al Azraq: Capitán de moros*, CAAM, Alacant, 1977.

61. Publicats per R. CHABÀS I LLORENS en el segon volum d'*El Archivo: Revista Literaria Semanal*, op. cit., pp. 325 i ss.

62. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 13, f. 243v.

63. F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans...*, p. 159.

64. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 14, f. 95v.

65. Vegeu amunt.

66. Així figura anomenat en l'ACA, Cancelleria Reial, Reg. 49, f. 112 (15.06.1281).

67. AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Ducat de Gandia, llig. 597, doc. 2 (18d).

Tot sembla indicar que encara posseïa en Carròs algunes terres a Mallorca, allà pel 1270,⁶⁸ però els seus interessos estaven posats en la consolidació del seu feu valencià. Així mateix, en Carròs havia sigut el *llochtinent* del sobirà, “l’home del rei” a Dènia, el personatge més ric i poderós de la vila. Com a tal, col·laborà activament amb Jaume I en la fundació d’una vilanova de cristians i jueus —procedents de Barcelona— que s’havia d’instal·lar a l’antic *rabat* o monestir caserna d’Orimbroi, una fortalesa pròxima a Dènia (1271), que actualment no es conserva. Era aquella una nova “pobla” feudal en terra de moros, despoblada al cap de pocs anys.⁶⁹ Estant després a València en Carròs, el rei li donà uns solars a la ciutat, aptes per a edificar-hi cases (28 d’agost de 1273).⁷⁰

Quan l’infant Pere, l’hereu de la corona, es barallà amb son pare (1273), l’ancià Carròs, el cavaller de l’Hospital Berenguer d’Almenara i alguns frares franciscans tractaren de reconciliar el fill amb el pare,⁷¹ circumstància que al final es produí. Al mateix Carròs se li havia mort en 1273 un fill, Francesc, el que tenia casat amb Maria Ferrandis.⁷² El fill il·legítim del comte genovés Alamany de Siracusa, l’expirata i almirall Carròs moriria l’any 1275,⁷³ pocs mesos abans que Jaume I (1276). Ambdós prohoms “passaren a millor vida” —com se solia dir— en un moment molt difícil: la segona “intifada” o revolta general dels musulmans valencians, acabdillats de nou pel xeic al-Arzaq (1276-1277).

9. L’IMPACTE DE LA GUERRA DEL 1276 I LA SUCCESSIÓ DE CARRÒS

Els desordres a la València colonial havien començat el mateix 1275, per causa dels abusos comesos pels almogàvers cristians (aventurers, guerrers

68. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 16, f. 216, València, 1270, setembre 20. Sentència en el litigi mantingut per Carròs, fill del comte Alamany, contra Bernat Piquer, per l’administració de la batlia de Mallorca.

69. Vegeu A. SOLER MOLINA, *La vinya del rei: commemoració de l’establiment de la pobla de Montaverner per Jaume I, l’any 1271*, Ajuntament de Montaverner-Diputació de València, Montaverner, 1999.

70. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 19, f. 55.

71. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 18, f. 53v.

72. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 10, f. 109. El rei intercedí per la viuda, Maria Ferrandis, davant Carròs, perquè aquest li tornara els 2.000 morabatins del dot (ACA, Cancelleria Reial, Reg. 19, f. 109).

73. Un dels últims documents referits a ell, de 1247, es localitza en l’ACA, Cancelleria Reial, Reg. 19, f. 109.

amants del botí) sobre la població aborigen. El rei ordenà concentrar tropes a Xàtiva i demanà a Carròs, encara viu, que hi enviara un dels seus fills amb homes d'armes.⁷⁴ Molts moros, especialment els que vivien al sud del Xúquer, s'estaven alçant contra els feudals (1275-1276) i esperaren l'arribada d'al-Azraq, que se'n venia des de Granada amb un exèrcit de genets (primavera de 1276). Els sarraïns del terme d'Oliva-Rebollet —desemparat pels Carròs, desplaçats a Xàtiva—, així com molts altres de la conca de la Safor —uns dos mil homes, segons les cròniques—, s'acomboïaren i es feren forts a l'alqueria de Beniopa. S'havien alçat en armes contra el nou poder feudal instal·lat a la comarca.

Jaume I envià a posar-los setge el seu fill bastard, Pere Ferrandis d'Íxer, que des de 1263 exercia d'almirall del Regne de València. L'infant assaltà Beniopa i capturà la majoria dels revoltats. En acabant, realitzà una expedició de càstig per la comarca, contra les alqueries que s'havien avalotat, i saquejà l'alqueria de “la Font de Rebollet”. Tal com comenta Josep Camarena, el fill del rei “cautivó algunos de sus habitantes, incluso niños, que fueron vendidos como ‘esclaus de bona guerra’”.⁷⁵ Mentre això succeïa a la vall de Bairén-Oliva, al-Azraq morí en combat a les portes d'Alcoi; gràcies a la miraculosa intervenció de Sant Jordi, si atenem a la tradició local. Llavors, els genets granadins, assabentats de la caiguda de Beniopa al seu pas per la Vall d'Albaida, saquejaren la pobla cristiana de Llutxent, i se'n tornaren seguidament al soldanat nassarita.

Succeí per aquells dies la mort de Jaume I el Conqueridor (1276) i el nou rei, Pere I el Gran es féu càrrec de la situació. Tots els castells de la regió foren reocupats per guarnicions cristianes, que reberen sumes de diners per part de la Corona per a proveir-les de soldades, armes i queviures. El castell de Bairén, per exemple, el posà el rei sota custòdia d'Arnau o Carrossí, el primogènit d'en Carròs, que rebé tres mil sous per a preparar-ne la defensa (23 d'agost de 1276).⁷⁶ Assegurades així la Marina, la Safor i la Vall d'Albaida, es produí el setge i capitulació de Montesa, el darrer bastió de l'Islam valencià (1277). El nou senyor de Rebollet-Oliva, Carrossí o Carròs II, col·laboraria

74. R. CHABÀS I LLORENS, “Orígenes de Gandía”, dins *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, vol. 1, Dénia, 1886-1887, p. 330.

75. J. CAMARENA MAHIQUES, “De la historia de Oliva y Rebollet”, dins MESTRE, A. (co-ord.), *Iniciación a la historia de Oliva*, Ajuntament d'Oliva, València, 1978, p. 145. Vegeu també F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans...*, p. 188 [cap. 558 del *Llibre dels feits* o crònica de Jaume I].

76. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 38, f. 18: “[...] fuit comandatum castrum de Bayren Carrocino, filio nobilis viri Carrocii, et datur sibi pro custodia tres mille solidos”.

activament amb la Corona, seguint l'exemple del pare.⁷⁷ Tanmateix, l'hereu vendria les terres del terme de Dénia i s'ocuparia de consolidar la senyoria paterna de Rebollet.⁷⁸ En papers eclesiàstics de 1280, apareix mencionada una rectoria de Rebollet (Santa Maria d'Oliva, en realitat) i una capellania annexa “del rector de Rebollet” (“pro capellania rectoris de Rebolet”), amb seu a Santa Maria, al castell.⁷⁹ Continuaven existint, doncs, dos assentaments cristians i diverses alqueries de moros.

Les notícies documentals dels anys d'Arnau Carròs o Carròs II (1269-1301) ens parlen d'un temps d'organització del feu, on els dos nuclis cristians, el Castell i Oliva, formaven part d'una sola “universitat” cristiana o municipi “de Rebollet”. Els veïns d'ambdues colònies compartien capellà, justícia i jurats allà pel 1282.⁸⁰ El 15 de juny de 1281, el rei havia ordenat a Pere Forés, justícia de Gandia, que resolguera un assumpte que tenia pendent Arnau Carròs, senyor de Rebollet, sobre certa alqueria anomenada la Font, el que permet deduir que l'alqueria d'*al- 'Ayn* hauria sigut repoblada amb moros després de la guerra.⁸¹ Els colons cristians d'Oliva i del castell de Rebollet, almogàvers, gent d'armes i d'aventura, participarien activament de la sonada campanya de conquesta o “alliberament” de l'illa de Sicília, l'any 1282. Així consta per certa lletra remesa per Pere I als justícies de Gandia i Rebollet (25 d'abril del 1282), on es diu que el gandià Pere de Granollers i els rebolletins Pere i Bernat de Cantarell havien de rebre certes pagues per haver anat i participat en l'Armada del rei.⁸² Els famosos almogàvers de Grècia i les conquestes de la Corona d'Aragó —mitificades per la burgesia barcelonina de la Renaixença— foren cosa, sobretot, dels primers “valencians”: els veterans de la guerra colonial contra l'Islam.

77. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 44, f. 164v. Pere I assigna 1.500 sous de renda anual a Carròs II, sobre els rèdits percebuts de València ciutat (21.12.1279). Vegeu també Reg. 48, f. 92v (1280).

78. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 44, f. 141v. Dona Bella compra a Ponç Agdé les hereuats que havien sigut d'en Carròs, en terme de Dénia (10 de juny de 1279). Els Carròs, això no obstant, posseïen moltes altres terres repartides pel regne. Per exemple, les que els foren embargades pel justícia de Gandia en 1280, perquè el cavaller no pagava el deute que tenia contret amb un tal Joan de Mandaliu (ACA, Cancelleria Reial, Reg. 42, f. 233 (5 de març de 1280); Reg. 42, f. 246v).

79. J. RIUS SERRA, *Rationes decimarum Hispaniae (1279-1280)*, vol. I (Cataluña, Mallorca y Valencia), CSIC, Barcelona, 1946, p. 265. La dedicació a Sant Nicolau, com exposarem més avant, data de 1332.

80. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 46, f. 83. S'hi parla dels justícies de Gandia i de Rebollet.

81. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 49, f. 112, València, 15 de juny de 1281.

82. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 46, f. 83.

El fill de Carròs II, un tercer Carrossí, solia acompanyar el rei Pere en les seues campanyes militars (1284),⁸³ mentre el pare es preocupava per la gestió de la senyoria: el 10 de gener de 1285, Pere I ordenava al governador del Regne de València que permetera a Carròs, senyor de Rebollet i d'Oliva, cobrar les rendes de la seua alqueria de Rahalcofer, que li havien sigut embargades per a pagar un deute contret amb un tal Sancho Roís de Corella:⁸⁴ de la família gandiana d'origen navarrés d'on, temps a venir, eixiria el poeta Joan Roís de Corella.⁸⁵ Un altre registre de la cancelleria reial (Barcelona, 1 de març de 1288) ens dona notícia d'un homicidi comés en terme de Rebollet, per un tal Ferrer i uns altres d'Oliva, que foren capturats pels homes de “dona Sanxa de Rebollet”: Sança de Cruïlles, muller de Carròs II. La senyora demanava al rei Alfons I el Liberal certa indemnització econòmica per aquells fets, i el monarca delegà la resolució del cas en un jutge de la Cort Règia, anomenat misser Pere de Costa.⁸⁶

Un símptoma clar de prosperitat en aquells anys, a desgrat dels crims i les causes pendents, el trobem en la concessió per Jaume II del privilegi de mercat setmanal per a la vila d'Oliva (1298).⁸⁷ També consta, per documents de la cancelleria règia, que els estanys del terme de Rebollet, és a dir, la marjal d'Oliva i Pego, eren un lloc privilegiat on practicar la caça d'aviram.⁸⁸

Després d'això, ja vénen els anys de regiment del tercer Carròs de Rebollet, Francesc I Carròs i Cruïlles (1301-1339), almirall de la Corona d'Aragó (1313-1325) i controvertit heroi de la conquesta de Sardenya.⁸⁹ Aquest fou

83. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 46, f. 123 (19.04.1284).

84. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 43, f. 102v. Fariza, 10.01.1285.

85. Vegeu A. SOLER MOLINA, *Joan Roís de Corella (1435-1497): síntesi biogràfica i aportació documental*, Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2014, 576 pp. en paper (886 pp. en versió digital, adjunta en DVD).

86. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 72, f. 89: “Petro de Costa, iudici Curie nostre, quod ipse cognoscat super facto petitionis cuiusdam quantitatis pecunie quod dompna Sancia de Rebolleto petet, ratione mortis, Ferrarii de Oliva et quorundam aliorum qui fuerunt interfecti in termino castris de Rebolleto; in ipsam causam, fine debito determinet”.

87. Publicat per R. CHABÀS I LLORENS en *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, op. cit., vol. 2, pp. 330-336; J. CAMARENA MAHIQUES, “De la historia de Oliva...”, p. 162.

88. ACA, Cancelleria Reial, Reg. 81, f. 209v. En 1290, Alfons I atorgà llibertat al seu amic i company de cacera, Ramon Escorna (senyor d'Olocau i terratinent de Dénia), per a caçar lliurement amb els seus homes “pel torrent del Molinell: per aquell, per les ribes dels estanys i pel mencionat riu del Molinell” (“P. Ferrandi, etc., et iusticiis Gandie et Denie, et aliis etiam. Non permitatis facere aliquid impedimentum per aliquos homines termini de Reboyleto, vel alios, Raimundo Escorne seu Bernardi de Plano, torrenti el Molinell: per ipso, per ripis stagnorum et rivi eiusdem Molinell; que habet cum carta nostra, ut continua in carta”).

89. Marqués de LAURENCÍN, “Los almirantes de Aragón: datos para su cronología”, dins *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 74, Madrid, 1919, pp. 319-322.

un temps esplèndid per al Regne de València, des del punt de vista del creixement demogràfic i l'expansió econòmica.⁹⁰ I per a la senyoria de Rebollet, ja que permeteren fer front a la fundació de la Font “d'en Carròs”, un lloc de cristians pensat per a cinquanta famílies i edificat *ex novo* cap al 1330.⁹¹

10. RECAPITULACIÓ

* L'any 1238, Jaume I entrà a la ciutat de València i pactà una treva amb els musulmans del sud del Xúquer. Tanmateix, el noble català Guillem d'Aguiló, aprofitant una absència del monarca, convocà un exèrcit i assaltà el castell de Rebollet (maig de 1239). En tornar el rei (novembre), castigà el baró díscol comissant-li els béns que li havia donat i els adquirits il·licitament.

* En 1240, el Conqueridor pactà la rendició de la vall de Bairén (l'horta de Gandia-Oliva) i féu donació del terme del castell de Rebollet a Carròs, és a dir, a Carroccio da Costa (ca. 1204-1275), el fill bord d'un corsari genovés ennoblit, Alamanno, comte de Siracusa, conegut pels historiadors com “el príncep dels pirates” i patró d'una nau victoriosa, denominada *Carroccia* (‘la carrossa’). Mort el pare, Carroccio (batejat amb el nom de la nau) piratejà per la mar de Sardenya (1225-1229) fins a ser foragitat d'allí els seus connacionals. Llavors, ajudà Jaume I a conquerir Mallorca. El rei el nomenà “novell cavaller”, a fi de prestigiar-lo davant els seus (1229) i el recompensà fent-lo almirall de la Corona d'Aragó (1230). Segles després, cronistes com Beuter especularen sobre la procedència del “filius comiti Alamandi” o “fill del comte Alamany” de les cròniques, i el feren descendir d'un suposat o mític comte germànic (‘alemany’). Volien ennoblir així, de retruc, els orígens de la família comtal dels Centelles.

* Convertit en senyor feudal d'un país poblat per musulmans, Carròs transformà el castell de Rebollet en una “pobla” cristiana (1240-1242). Hi establí una dotzena de famílies catalanes i alçà una esglésieta on desar la maredeueta romànica que segurament havia decorat la proa de la seua galera. Després d'això, assistí Jaume I en el setge de Xàtiva (1244), el Tractat d'Almisrà (1245), la fundació de les viles reials de Gandia (1249) i Castelló de la Plana (1251) i altres operacions de govern i de colonització feudal del regne nouat.

* Pel 1256 aproximadament, Carròs establí la vila cristiana d'Oliva, en els seus dominis, que compartiria rectoria i municipi amb el “lloc” de Rebollet. En aquests temps, el rei havia delegat en el mateix Carròs el govern d'una ex-

90. A. FURIÓ I DIEGO, *Història del País Valencià*, Alfons el Magnànim, València, 1995.

91. Més detalls en A. SOLER MOLINA, *La Font d'en Carròs. Geografia, història, patrimoni*, Ajuntament de la Font d'en Carròs, La Font d'en Carròs, 2017 (en premsa).

tensa àrea fronterera (el sud de la Safor, Dénia i la Marina), del qual s'ocupaven també els nebots italians del senyor de Rebollet. La família Carròs hagué de fer front, successivament, a les tres revoltes antifeudals d'al-Azraq (1247-1248, 1257-1258 i 1276-1277), que foren sufocades amb molt d'esforç.

* Ja des d'abans de la mort de Carròs (1275), el seu fill Arnau Carròs (o Carròs II) s'ocupava de consolidar la senyoria. El fill d'aquest i nét de Carrocio, Francesc I Carròs i Cruïlles, almirall des del 1313 i heroi de la conquesta de Sardenya (1323), completà la tasca amb la fundació del "lloc" cristià de la Font d'en Carròs (1330). Després vindria ja la crisi del segle XIV i la successió dels Carròs pels Riusech i pels Centelles, comtes d'Oliva des de 1449.

* El *cursus honorum* de Carroccio da Costa, fundador d'Oliva (de l'Oliva actual o "valenciana", no de l'*Awríba* preexistent o andalusina) és el típic d'un d'aquells aventurers de la societat feudal del segle XIII, que, gràcies al seu valor i intrepidesa, rebien rendes, prebendes i senyories de la mà de prínceps sobirans necessitats de suport i auxili militar. Gràcies a Carròs, Jaume el Conqueridor obtingué fàcilment el seu "regne dins en la mar", i gràcies a Jaume I, un pirata genovés expulsat de Sardenya esdevingué el fundador d'una de les famílies nobles més importants del regne colonial i nouat de València.

BIBLIOGRAFIA

- ALIAGA, Joan; TOLOSA, Lluïsa i Ximo COMPANYY (ed.) (2005): *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna*, Universitat de València, València, vol. 1 (1238-1400).
- ÁNGEL, fra Conrado (O. F. M.) (1950): *Datos para la historia: 1) Villa de Fuente-Encarroz; 2) El monasterio de Santa María del Pino, de Oliva*, Mecanoscrit de l'Arxiu Parroquial de la Font d'en Carròs,
- BARCELÓ TORRES, Carme (1982): *Toponímia aràbica del País Valencià: alqueries i castells*, Xàtiva.
- BARGELLINI, Mariano (1856): *Storia popolare di Genova: dalla sua origine fino al nostri tempi*, Enrico Monni, Gènova, vol. 1.
- BAZZANA, André; CLIMENT, Salvador i Yves MONTMESSIN (1987): *El yacimiento medieval de "Les Jovades" en Oliva (Valencia)*, Oliva.
- BESTARD, Bertomeu (2010): "'En Carroz', primer almirante de Mallorca", dins *Diario de Mallorca*, Palma de Mallorca (6 de juny) [en línia]. <www.diariodemallorca.es/palma/2010/06/06/carroz-primer-almirante-mallorca/576496.html> [consulta: març de 2017]
- BEUTER, Pedro-Antonio (1551): *Segunda parte de la Crónica General de España, y especialmente de Aragón, Cathaluña y Valencia*, València, llibre 2.

- BIZARI, Pietro (1579): *Senatus populi que Genuensis rerum domi forisque gestarum historiae atque annales...*, Christopher Plantin, Anvers.
- BRAGADIN, Marc'Antonio (1951): *Storia delle repubbliche marinare*, Milà.
- CARDONA ESCRIVÀ, Joan (2001): “El castell de Bairén”, dins *Llibret de la Falla “Corea”*, Gandia, pp. 117-120.
- CEBRIÁN, Enriqueta (2000): “La restauració de la Mare de Déu del Rebollet”, dins *Cabdells*, 2, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, pp. 113-126.
- CHABÀS I LLORENS, Roc (1886-1887): “Licencia dada a Carroz para hacer el repartimiento de Denia”, dins *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, vol. 1, Dénia, p. 120.
- (1886-1887): “Orígenes de Gandía”, dins *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, vol. 1, Dénia, pp. 273-291 i 329-330.
- (1887-1888): “El capitán Carroz”, dins *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, vol. 2, Dénia, pp. 77-84.
- (1899): “Nombramiento de almirante de Cataluña y Mallorca a favor de Carroz (1230)”, dins *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 34, Madrid, p. 433.
- CHEYETTE, Fredric L. (1970): “The Sovereign and the Pirates, 1332”, dins *Speculum: A Journal of Medieval Studies*, 45/1, pp. 40-68.
- CAMARENA MAHIQUES, José (1978): “De la historia de Oliva y Rebollet”, dins MESTRE, Antonio (coord.), *Iniciación a la historia de Oliva*, Ajuntament d'Oliva, València, pp. 125-244.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà i Arcadi GARCIA SANZ (ed.) (1981-1988): *Llibre del Consolat de Mar*, Fundació Salvador Vives Casajuana-Fundació Noguera, Barcelona, vol. 3.
- COROMINES, Joan (1995): *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Curial-La Caixa, Barcelona, t. 6.
- EPALZA, Mikel de (1990): “La caiguda de València i altres caigudes d'Al-Andalus, segons l'obra en prosa d'Ibn-al-Abbar”, dins *Ibn-al-Abbar: polític i escriptor valencià (1199-1260)*, Generalitat Valenciana, València, pp. 19-42.
- ESTEVE BADIA, Antonio (1886-1887): “El castillo de Rebollet”, dins *El Archivo: Revista Literaria Semanal*, 1, Dénia, pp. 69-71 i 77-78 [reeditat dins *La Font d'en Carròs en festes*, 1988, s/p].
- FABIÁN FUERO, Francisco (1791): *Primera [y Segunda] parte de la relación, hecha en virtud de Real Orden de su Magestad de 18 de Abril de 1790, que contiene los [4] Partidos de que se compone el Arzobispado de Valencia [remesa al ministre Floridablanca]*, Manuscrit de

- l'Archivo y Biblioteca del Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid, sign. Ms. 35.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (ed.) (1979): *Llibre del Repartiment de Valencia*, Vicent Garcia, València.
- FERRER PASTOR, Francesc (1986): “Els Carròs”, dins *La Font d'en Carròs en festes*, 1, pp. 31-39.
- (1992): “D. Jaime I. En Lérida a 19 de septiembre 1257, concede a Carroz los castillos de Laguar, Jalón y Pop”, dins *La Font d'en Carròs en festes*, pp. 133-135.
- (1996): “Jaume I i el Carròs, un home de govern. La processó de les canyes”, dins *La Font d'en Carròs en festes*, pp. 13-15.
- FRASÉS PÉREZ, Manuel (1978): “Historia de un templo: Santa María la Mayor”, dins MESTRE, Antonio (coord.), *Iniciación a la historia de Oliva*, Ajuntament d'Oliva, València, pp. 321-338.
- FURIÓ I DIEGO, Antoni (1995): *Història del País Valencià*, Alfons el Magnànim, València.
- GARCIA SANZ, Arcadi (1969): “Estudios sobre los orígenes del derecho marítimo hispano-mediterráneo”, dins *Anuario de Historia del Derecho Español*, 39, Madrid, pp. 213-316.
- (1977²): *Història de la marina catalana*, Aedos, Barcelona.
- INEBA TAMARIT, Pilar (2000): “Estudi analític de la Mare de Déu del Rebollet”, dins *Cabdells*, 2, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, pp. 127-132.
- LAURENCÍN, Marqués de (1919): “Los almirantes de Aragón: datos para su cronología”, dins *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 74, Madrid, pp. 309-375.
- LLABRÉS BERNAL, Juan (1920-1921): “Carroz, primer almirante de Mallorca”, dins *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, vol. 18, Palma de Mallorca, pp. 4-9.
- MARTÍ OLTRA, Javier (1997): *El parcel·lari medieval de Pego: un assaig de restitució del paisatge urbà a partir de les fonts fiscals i l'arqueologia*, Universitat de València [Tesi de llicenciatura inèdita].
- MESTRE, Antonio i Salvador FERRANDO (2016): “Los descubrimientos de los restos de los Carròs, señores de Rebollet, en el siglo XVIII”, dins *Cabdells*, 14, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, pp. 119-158.
- MOMBLANCH Y GONZÁLBEZ, Francisco de Paula (1977): *Al Azraq: Capitán de moros*, CAAM, Alacant.
- NAVARRO OLTRA, Vicent-Carles (1998): “Sobre el topónimo *Awr·ba* del distrito de Denia islámica”, dins *Anaquel de Estudios Árabes*, 9, Madrid,

- pp. 85-96 [reeditat com “Sobre el topònim *awr.ba* del districte de Dénia islàmica”, dins *Cabdells*, 6, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2009, pp. 115-132].
- ORESTE, Giuseppe (1960): “Alamanno da Costa”, dins GHISABERTI, Alberto Maria (dir.), *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 1, Istituto dell’Enciclopedia Italiana, Treccani, Roma.
- PELLICER I ROCHER, Vicent (2007): *Història de l’art de la Safor (segles XIII-XVIII)*, CEIC Alfons el Vell, Gandia.
- PIERA I RUBIO, Josep (1995): *El paradís de les paraules: història i poesia a l’Orient d’Al-Andalus, S. XI-XIII*, Edicions 62, Barcelona.
- RIUS SERRA, Josep (1946): *Rationes decimarum Hispaniae (1279-1280)*, vol. 1 (Cataluña, Mallorca y Valencia), CSIC, Barcelona.
- SOLDEVILA, Ferran (ed.) (1983): *Les quatre grans cròniques*, Selecta, Barcelona.
- SOLER D’HYVER DE LAS DESES, Carlos (1978): “La imagen de la Virgen del Rebollet de Oliva”, dins MESTRE, Antonio (coord.), *Iniciación a la historia de Oliva*, Ajuntament d’Oliva, València, pp. 367-376.
- SOLER MOLINA, Abel (1999): *La vinya del rei: commemoració de l’establiment de la pobla de Montaverner per Jaume I, l’any 1271*, Ajuntament de Montaverner-Diputació de València, Montaverner.
- (2008): *Castelló, refugi dels Borja: història de Castelló de Rugat del segle XI al XVII*, Ajuntament de Castelló de Rugat, Castelló de Rugat.
- (2014): *Joan Roís de Corella (1435-1497): síntesi biogràfica i aportació documental*, Acadèmia Valenciana de la Llengua, València.
- (2017): “El pirata genovés Carroccio da Costa i els Carròs de la Font i d’Oliva”, dins *La Font d’en Carròs en festes*, pp. 44-47.
- (2017): *La Font d’en Carròs: geografia, història, patrimoni*, Ajuntament de la Font d’en Carròs, La Font d’en Carròs [en premsa].
- SOLER MOLINA, Abel; CISCAR, Pedro i Antoni RODRÍGUEZ (2007): *El Grau de Gandia: imatges i paraules per a la memòria*, Ajuntament de Gandia, Gandia.
- TORRÓ ABAD, Josep (1992): *La formació d’un espai feudal: Alcoi de 1245 a 1305*, Història Local, 8, Diputació de València, València.
- (1997): *El naixement d’una colònia: dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, Universitat de València, València.